

השיעור השבועי



גליון מספר 381



הרב המקדים: הג"ר ראובן אלבו שליט"א
ראש מוסדות אור החיים וחבר מועצת חכמי התורה



השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית"כ היזדים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויס רבים מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה
18:42	18:04	17:12
18:38	18:01	17:09
18:39	18:01	17:09
18:41	18:04	17:12

משפטים | כ"ז שבט תשפ"ג

כתב ועורך השיעור:
הרב דכיר פרץ שליט"א

הלכות ברכות - יג

המסופק בברכת המזון חוזר ומברך. ברכה לבטלה דאורייתא או דרבנן. המברך ברכה לבטלה הרי הוא כנשבע. למה המסופק בברכת המזון מברך ולא חושש לברכה לבטלה. אם ספק עשה דוחה ספק לא תעשה. ספק דאורייתא לחומרא מהתורה או מדרבנן, והנפקא מינה. ספק ספיקא מדעתנו

להפצת עלונים באזור מגורין
התקשר: 0506-730-831

המסופק בברכת המזון

א. ¹בישעורים האחרונים הזכרנו שכל הברכות כולן מדרבנן חוץ מברכת המזון, שהרי נאמר בתורה (דברים ה, י) "ואכלת ושבעת וברכת", ופסוק זה חוזר על הפסוק שלפניו (שם, ט) "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם". בשאלות דרב אחאי גאון (יתרו שאילתא ג), הביאו הרא"ש בברכות (פ"ג סימן טו) לגבי הסוגיא (ברכות כא.) ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, כתב שעל כל הברכות דרבנן אינו חוזר מספק, ומשמע שעל ברכת המזון שהיא דאורייתא חוזר ומברך. וכבר אמרו כן בירושלמי ברכות (בדף הראשון בעמוד השני), שמי שאכל לחם לפחות בשיעור כזית - 27 גרם ושבע - אבל על פחות מכזית אף ששבע אינו מברך - והוא מסופק אם בירך ברכת המזון, חוזר ומברך מספק, כי ספק דאורייתא לחומרא.

ספק הרמב"ם ומרן

ב. גם הרמב"ם פסק בהלכות ברכות פרק ב' (הלכה יד): אם נעלם ממנו ולא ידע אם בירך או לא בירך חוזר ומברך, והוא שלא נתעכל המזון שבמעיו. וכן משמע ממה שכתב עוד בפרק ד' (הלכה ב): מי שנסתפק לו אם בירך המוציא או לא בירך המוציא, אינו חוזר ומברך, מפני שאינו מן התורה. וכתב עוד בפרק ח' (הלכה יב): כל הברכות האלו אם נסתפק לו בהם אם בירך או לא בירך אינו חוזר ומברך, לא בתחילה ולא בסוף, מפני שהן מדברי סופרים. ומשמע שעל ברכת המזון שהיא מן תורה, חוזר ומברך מספק. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן קפד סעיף ד): אכל ואינו יודע אם בירך ברכת המזון אם לאו, צריך לברך מספק, מפני שהיא מן התורה. וכתב עוד (סימן רט סעיף ג): כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו, אינו מברך לא בתחילה ולא בסוף, חוץ מברכת המזון מפני שהיא של תורה.

ברכה לבטלה דאורייתא או דרבנן

ג. ישנה שאלה מפורסמת של הגאון רבי עקיבא איגר (סימן כה), שהנה ידועה המחלוקת אם איסור ברכה לבטלה מדאורייתא או דרבנן, לדעת רב נטרונאי גאון (הובא בספר המכריע סי' פח), רב פלסטי גאון (הובא בחמדה גנוזה סי' א), רב אחאי גאון

(בשאלות יתרו שאילתא ג), רב האי גאון (הובא בשערי תשובה סימן קטו) - הביאו בשו"ת תמים דעים (ס"ס רכד) להראב"ד, שאיסור ברכה לבטלה מדאורייתא וחייב מלקות. גם הרמב"ם (פ"א מהל' ברכות ה"ו) העתיק את דברי הגמרא (ברכות ג.) שכל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא", ובא לומר שלא נחשוב שדוקא מי שנשבע בשם ה' לחינם - כגון שנשבע שזה כוס או שלחן - או לשקר - כגון שנשבע בבית הדין שאינו חייב כסף לחבירו - עובר על לאו זה, אלא גם המברך את ה' ומכוין שהוא מקור הברכות מלכו של עולם, אם מברך באופן שחכמים לא תיקנו ברכה, עובר איסור דאורייתא. אמנם לדעת התוספות (ר"ה ג. ד"ה הא), הרא"ש (פ"ק דקידושין סימן מט), תלמידי רבינו יונה (ברכות לט סעי'ב מדפי הר"ף), הר"ן (ר"ה ט"ב ע"ב מדפי הר"ף), הרא"ה (ברכות כא.), החינוך (סוף מצוה תל), התרומת הדשן (סי' לו) ועוד, איסור ברכה לבטלה מדרבנן, ומפרשים שאיסור "לא תשא" נאמר רק על שבועה ולא על ברכה, ומה שהגמרא אמרה שהמברך ברכה שאינה צריכה עובר משום "לא תשא", זו אסמכתא בעלמא. בא האליה רבה (סי' רטו סק"ה) - היה לפני כ-350 שנה - וכתב בדעת הרמב"ם, שמה שתפרש בגמרא תפרש ברמב"ם, וכמו שבגמרא פירשו התוספות שכל האיסור מדרבנן, כך יש לפרש ברמב"ם. והחזיק בזה בכל הכוח פאר הדור החזון איש (סי' קלו אות ה), והסיק שאיסור ברכה לבטלה מדרבנן. וזהו נגד דברי החיד"א (בברכ"י סי' מו סק"ו וביעיר און מעי' ב' אות א) ועוד רבים מהאחרונים, שכתבו בדעת הרמב"ם שאיסור ברכה לבטלה הוא מן התורה.

תורה בתשובות הרמב"ם

ד. היה מקום לסייע דברי האליה רבה והחזון איש, ממה שכתב הרמב"ם בתשובה (פאר הדור סימן כו) בזו הלשון: הדברים ידועים שכל ברכה שהיא על מצוה מדרבנן היא, בין שתהיה המצוה מדבריהם בין שתהיה מן התורה, וחכמים הם שתקנו הברכה, והם שאמרו שכל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום "לא תשא". ע"כ. תשובה זו הביאה הכסף משנה (פ"ג מהל' מילה ה"ו). ולכאורה משמע שאיסור ברכה שאינה צריכה מדרבנן. אולם זה סותר לתשובת הרמב"ם (פאר הדור סימן קה) שהזכרנו בשיעורים האחרונים, שם נשאל על בני עיר אחת שהיא מסופקת אם הוקפה חומה מימות יהושע בן נון,² שגם

מתלמידי הרב חנו, וזו הצלת נפשות כפשוטו, בלי זה אין שם שום דבר. וזכה שיוצאים משיבתו תלמידי חכמים שלומדים אליבא דהלכתא, הוא מדרין אותם בדרך נכונה, כל יום נותן להם שיעורים, גם בפלפול, וגם בהלכה מהספרים של מרן זצ"ל, בן פורת יוסף, כל ספרי מרן פרוסים לנגד עיניו ולא זו מדבריו של מרן. וזה שיש לו בנים וחתנים תלמידי חכמים שמזכים את הרבים. נברך אותו שימשיך ליכות את הרבים עוד רבות בשנים עדי זקנה ושיבה, אמן כן יהי רצון.
² כגון לוד, יפו, קרית ארבע - חברון, באר שבע, וגם בטבריה יש ספק האם ימה חומתה (מגילת ה.), ובערים הללו קוראים את המגילה יומיים, ב"ד באדר עם ברכה, שזהו זמן קריאתה לרוב העולם, ובט"ו חוזרים לקרוא בלי ברכה. ודעת הר"ן (מגילה

¹ מדברי הגאון הרב ראובן אלבו שליט"א: אמרנו שיש "נעשה" ויש "נשמע", ה"נעשה" אלו ההלכות המעשיות שאדם חייב לדעת על מנת שיוכל לקיים את המצוות, וה"נשמע" זה לימוד שאינו מביא לידי מעשה, אני אמרת את ה"נשמע", וכבוד מורנו ורבנו מרן הראשון לציון שליט"א יאמר לנו את ה"נעשה" - הלכה למעשה, וימשיך להאיר באור תורתו הקדושה.
דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לגאון הגדול רבי ראובן אלבו שליט"א, ראש ישיבת "אור החיים" וחבר מועצת חכמי התורה, שמצודתו פרוסה בכל הארץ, לכל מקום שאני הולך בערי הארץ, אני רואה סניפים של "אור החיים", אברכים מתלמידי שמקיימים עולה של תורה. לפני שנה או שנתיים הייתי באילת, במוסדות של אחד

ביום ט"ו קוראים את המגילה בברכה, האם עוברים בזה משום ברכה שאינה צריכה או לא. והשיב: שהיא ברכה שאינה צריכה, ואיסורא דאורייתא הוא, שנושא שם שמים לבטלה, ואין ראוי לעשות כן מפני הספק. ע"כ. כך הקשה הגאון רבי אליהו ישראל בשו"ת קול אליהו (ח"א תאו"ח סי' י) סתירה בדעת הרמב"ם, וביאר החיד"א בברכי יוסף (סי' מו סק"ו) בכוננת דברי הרמב"ם, שלעולם איסור ברכה לבטלה הוא מן התורה, ומה שכתב "והם אמרו" שכל המברך ברכה שאינה עובר משום לא תשא, כלומר שהדבר מסור ביד חכמים לקבוע אם הברכה שביך נחשבת ברכה הצריכה או לא, שהרי בתורה לא כתוב לברך "העץ" או "האדמה" או "שהכל", ורק חכמים באו וקבעו את הברכות, וכשמברך שלא במקום ציווי חכמים, נחשב לו שביך ברכה לבטלה, וממילא עובר על איסור תורה של "לא תשא". ולפי זה מובן שהרמב"ם הלך בזה אחר דעת הגאונים שאיסור ברכה לבטלה מדאורייתא.

דעת החולקים

ה. בספר פתח הדביר³ (סימן הפט, דקמ"ד ע"ב) הקשה, איך יתכן לומר כדברי רב האי גאון שהמברך ברכה לבטלה עובר איסור דאורייתא וחייב מלקות, הרי זה לאו שאין בו מעשה, וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו (פסחים סג, ועוד)? ולכן צריך לומר שאין הכוונה למלקות ממש, אלא למכת מרדות מדרבנן, והפסוק "לא תשא" הוא אסמכתא בעלמא. גם בשו"ת זרע אמת (תאו"ח סימן א, ד"א ע"ג) - להגאון רבי ישמעאל הכהן שהיה לפני כ-250 שנה - כתב חבורה שלימה ומסקנתו שאיסור ברכה לבטלה מדרבנן, ובסיום הוסיף בסוגריים, כעת ראיתי תשובת הרמב"ם שכתב מפורש שברכה שאינה צריכה איסורא דאורייתא הוא. ואם כך כל החבורה שלו נפלה, נפל פיתא בבירא. אבל הוסיף, אלא אם כן נדחוק בכוננת הרמב"ם שזה חמור כמו איסור דאורייתא. והשדי חמד (מערכת ברכות אות קטו, דע"ו ע"ד) שמח על דברי הזרע אמת כמוצא שלל רב, 'ראה את המציאה ונפל עליה'. אבל התורה מונחת בקרן זוית כל הרוצה ליטול יבוא ויטול (קידושין סו), הם אחרונים ומותר לחלוק עליהם בהגיון, כי באמת דוחק לומר כן בדעת הרמב"ם, ורבים מהאחרונים הבינו מדברי הרמב"ם שהאיסור מדאורייתא, ובתשובה כתב מפורש שהאיסור מדאורייתא.

הרי הוא כנשבע

ו. מכל מקום מה נענה על קושיית הרב פתח הדביר, שכל לאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו, שהרי בלאו של "לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו" (דברים כב, ז), האומר לשור "דיו" ובגלל הדיבור שלו נעשה מעשה והשור חרש יחד עם החמור, מכיון שהדיבור הביא לידי מעשה לוקה, אבל דיבור בעלמא הוא לאו שאין בו מעשה ואין לוקים עליו, ומדוע כתב רב האי גאון שהמברך ברכה לבטלה חייב מלקות? אלא צריכים לדקדק בלשון הרמב"ם (פ"א מהמלות ברכות ה"טו) והעתיקו מן השלחן ערוך (סימן רטו סעיף ד): כל המברך ברכה שאינה צריכה הרי זה נושא שם שמים לשוא, והרי הוא כנשבע לשוא, ואסור לענות אחריו אמן. וצריך להבין, בשביל מה הוצרך הרמב"ם להשוות לשבועת שוא, איפה ראינו כדבר הזה, תאמר שעובר על דאורייתא וזהו? ידוע שמדקדקים בלשון הרמב"ם כלשון הגמרא, כל מילה חשובה וכל שכן משפט שלם. אלא בגמרא

ד. ד"ה ולענין עיינות המסופקות) בשם הגאונים שחוזרים לקרוא בט"ו ממדת חסידות, אבל לדעת הרמב"ם (פ"א ממגילה ה"יא) חוזרים מן הדין, כי זה ספק בדברי קבלה. אנשים מברך שבע אמרו לי שמעולם לא הזהירו אותם לקרוא את המגילה יומיים מספק, לא מצוי מי שקורא שם יומיים, אבל אדרבה ידעו כעת שיש מקום לקרוא גם בט"ו בלא ברכה (ע' במילואים לילק"י פורים מהדור תש"פ, מכתב ד).

ה. היה חבר בית הדין באיזמיר שבטורקיה, איפה שהיתה לאחרונה רעידת אדמה... יש לחזק את הציבור שלא לפחד, בספר פרי האדמה (ח"ד דף ו' ע"א) כותב, שקבלה בידו שרעידת אדמה לא מזיקה ליהודי בירושלים. והביאו הכף החיים (סי' תקעו אות כו), וסיפר שבחודש תמוז שנת תרפ"ז, היתה רעידת אדמה בירושלים וסביבותיה, ורק בכפרים מתו כמה גוים, אבל מישראל לא נפקד איש. באותו הזמן מרן זצ"ל היה בגיל שש וחצי, ולמד בספר 'תורה תמימה' בבית הכנסת 'שושנים לדוד', תראו איזו נשמה גבוהה, ילד קטן בורח מהבית ויושב ולומד בבית הכנסת. ובקומה העליונה בעזרת הנשים ישב הכף החיים וכתב את ספרו. לפתע כל הבנין רעד, הלוסטרא נפלה והכל התמלא אבק, כנראה לא ניקו אותה הרבה זמן... הכף החיים ירד וראה ילד מבוהל, הרגיע אותו, ושאל: איפה אתה גר? בסמוך, ברחוב הבעל שם טוב. נתן לו די וברא לקחת אותו, אבל ראה שכל המדרגות החיצוניות נפלו, התחיל לצעוק: הבעל עננו!... הביאו סולם ארוך של מכבי אש, ואמרו: קודם כל תורידו את הילד, הורידו את הרב ואחר כך את הכף החיים, והמשיך ללוותו עד הבית. כשאביו של מרן ראה אותו, שאל: איפה הספר תורה תמימה? אז היה יקר המציאות. שכחתי אותו בשושנים לדוד. לך תביא את הספר. אבל אין מדרגות!

(מכות טז. שבועות כא. תמורה ג.) מבואר, כל לאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו, חוץ מנשבע ומימר ומקלל חבירו בשם. ובא הרמב"ם לומר שהמברך ברכה לבטלה חייב מלקות למרות שהוא לאו שאין בו מעשה, שהרי הוא כנשבע שלוקה אף על לאו שאין בו מעשה. זה תירוץ יפה. ולפי זה אין להוציא את דברי הרמב"ם מפשוטם שהמברך ברכה לבטלה עובר איסור דאורייתא.

ברכת המזון כנגד ברכה לבטלה

ז. מעתה יש לשאול על דברי הרמב"ם שכתב שאיסור ברכה לבטלה הוא מדאורייתא, שהרי פסק כדברי הירושלמי שהמסופק אם בירך ברכת המזון חוזר לברך, והלא על הצד שכבר בירך, עושה איסור תורה של ברכה לבטלה בקום ועשה, ולכאורה עדיף שלא יברך ויבטל ברכת המזון של תורה בשב ואל תעשה. ובשלמא לשיטת התוספות והרא"ש ותלמידי רבינו יונה שאיסור ברכה לבטלה דרבנן, אפשר להבין שהם אמרו לא לברך ברכה לבטלה, והם אמרו לברך ברכת המזון במקום ספק, אבל לדברי הרמב"ם שאיסור ברכה לבטלה דאורייתא, למה לא נאמר שלא יברך מספק. הקושיא הזו גם על מרן השלחן ערוך שהלך אחר הרמב"ם, מצד אחד פסק (בס"י קפד ס"ד ובס"י רט ס"ג) שבספק ברכת המזון חוזר לברך, ומצד שני פסק (בס"י רטו ס"ד) שאיסור ברכה לבטלה מן התורה. כך הקשה הגאון רבי עקיבא איגר (בתשובה ס"ח כה). זו קושיא יפה, רואים את מתיקות התורה, דבר כזה אין להבדיל לא בקוראן ולא בבית החדשה...

שב ואל תעשה עדיף

ח. נאמרו על כך כמה תירוצים, הגאון רבי עקיבא איגר תירץ, חכמים שקבעו את הברכות, הם קבעו לברך ברכת המזון מספק, וכשחוזר לברך ברכת המזון, אינו נחשב מברך ברכה שאינה צריכה, כי יש צורך לברך מחמת הספק. רבי עקיבא איגר היה גברא רבה וצריך לעיין היטב בדבריו⁴, שהרי בגמרא ראש השנה (פ"ב) בסוגיא אחרת לגמרי, מבואר שבמזבח היה שביל סביב ארבע פינות המזבח והיו זורקים את הדם על גבי המזבח, יש קרבנות שמתנותיהם אחת שהן שתיים, ויש שתיים שהן ארבע, והשאלה מה הדין אם נתערבו הדמים, ילד קטן ראה את המדבקה שמבדילה ביניהם ולקח אותה, ובא הכהן ורואה צלוחית של דם, ואינו יודע אם לזרוק שתיים שהן ארבע או אחת שהן שתיים, מה שיעשה יש לו בעיה, 'אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרי' (ברכות סא. עירובין י"ח), אם יתן שתיים שהן ארבע וזה אחת שהן שתיים יעבור על בל תוסיף, ואם יתן אחת שהן שתיים וזה ארבע שהן ארבע יעבור על בל תגרע. אלא אומר רבי יהושע שיתן אחת שהן שתיים, כי עדיף לעבור על ספק בל תגרע בשב ואל תעשה, ולא לעבור על ספק בל תוסיף בקום ועשה. ולפי זה קשה בדין המסופק בברכת המזון, אף לדברי רבי עקיבא איגר שחכמים קבעו שבמקום ספק אין בזה חשש לבטלה, מדוע חכמים לא העדיפו לומר שלא יברך, שהרי אם יברך יעבור בספק ברכה לבטלה בקום ועשה, ואם לא יברך יעבור על ספק ביטול הברכה בשב ואל תעשה, ושב ואל תעשה עדיף, ומה זה שונה מדין נתערבו הדמים⁵ [וכן מציינו בנולד בספק שבת, שלא מלין בשבת, ואף שיש מצות ובשמיני ימול, יש ספק חילול שבת, ושוא"ת עדיף].

רצה לתת לו פלאקה כדרך שנהגו בזמננו... אבל הכף החיים עצר אותו ואמר: לא תגיע בו יד, הוא עתיד להיות גדול בישראל! כך סיפר לי מרן זצ"ל בעצמו באחת הפעמים שהיתה לו השתפכות הנפש.

השבוע היו אצלי קהילה מנהריה ונתתי להם שיעור, הם היו מפוחדים בעקבות רעידת האדמה... אמרתי להם: אין דבר, עוד מעט יבוא משיח צדקנו, וירושלים תגיע עד דמשק (ילק"ו ש"ש ישיעה רמז תנע), אפילו נהריה תהיה בירושלים... אבל "אשרי אדם מפחד תמיד" (משלי כח, יד), תמיד צריך להתחזק בתפלה שלא יפצע או ינוק ח"ו.

דרך אגב, לפני כמה שנים היתה רעידת אדמה בירושלים, והרגשתי בזה, ומיד בירכתי "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם עושה מעשה בראשית", ויש שמברכים "שכוחו וגבורתו מלא עולם". בדרך כלל אנשים מפחדים ונכנסים תחת השלחן, אבל זה לא היה חזק מאוד.

4 יש אחד שכתב ספר ליישב את כל קושיות רבי עקיבא איגר, חוץ משלשה מקומות שלא הצליח ליישב, וכשסיפרו זאת לרבי חיים קנייבסקי ע"ה אמר, כנראה רק שלשה מקומות הוא הבין...

5 באחת הפעמים שהייתי באמריקה, הזמינו אותנו לישיבה של ליטאים, ואחר התפלה בקשו ממני לומר כמה דברי תורה. מה אומר להם, פרשת השבוע? אמרתי את דברי רבי עקיבא איגר ואת הקושיא עליו כנ"ל. ראש הישיבה שלהם שהוא חבר מועצת גדולי התורה של האגודה, לא הסכים ואמר, חכמים קבעו לברך

אם ספק עשה דוחה ספק לא תעשה

ט. לכאורה יש ליישב את הקושיא על דברי הרמב"ם, שהרי בגמרא (בבמות ה. ת. כ. פסחים פד.) מבואר שעשה דוחה לא תעשה, והגמרא דנה אם ללמוד דין זה מיבום וחליצה, ומכלאים בציצית. ויש לחקור האם גם ספק עשה דוחה ספק לא תעשה או לא, ואם נאמר שדוחה, מובן שספק עשה של "וברכת" דוחה ספק לא תעשה של "לא תשא", ולכן מברך ברכת המזון במקום ספק ולא חושש לברכה לבטלה. אולם הגאון רבי יהודה נג'אר - היה לפני כ-200 שנה, חיבר גם "לימודי ה" ועוד ספרים - בספרו מועדי ה' (נב ע"א), פלפל בזה והוכיח שספק עשה אינו דוחה ספק לא תעשה. ואחת הראיות לכך מדברי התוספות (הובאו לעיל אות ג) שסברו שאיסור ברכה לבטלה מדרבנן, והוכיחו דבריהם מברכות (כא.) ספק אמר "אמת ויציב" ספק לא אמר, והוא הדין לשאר ברכות קריאת שמע, כגון שאחרי "ישתבח" התחיל להתנמנם וכשנעמדו ב"תהילות" התעורר, ולא זוכר אם אמר ברכות קריאת שמע, הדין הוא שחזור ואומר ברכות קריאת שמע. והלא הברכות הללו כשאר הברכות שהן מדרבנן, ומדוע לא חוששים לאיסור ברכה שאינה צריכה? מכאן הבינו התוס' שגם איסור ברכה לבטלה מדרבנן, ועדיף לחזור ולברך אותן מפני שבאות על קריאת שמע דאורייתא. ואילו ספק עשה היה דוחה ספק לא תעשה, מה ראיית התוספות, לעולם נאמר שאיסור ברכה לבטלה מדאורייתא, וספק עשה של קריאת שמע וברכותיה שנגררות אחריה, ידחה ספק לא תעשה של ברכה לבטלה. אלא ודאי שספק עשה אינו דוחה ספק לא תעשה.

הברכה נגררת אחר המצוה

י. מה שאמרנו שברכות קריאת שמע למרות שהן מדרבנן יגררו אחר קריאת שמע שהיא מדאורייתא, זהו על פי דברי הרשב"א (ברכות כא. ד"ה מאי, ובתשובה סי' שכ) - הביאו בבית יוסף (סי' סו) - שכאשר חכמים תיקנו ברכת אמת ויציב על מצוה דאורייתא של קריאת שמע, תיקנו שגם כשקורא מספק צריך לברך, כאילו הברכה עצמה מן התורה. ומרן הבית יוסף (סימן תפט ס"ו) הביא סברא זו בשם המרדכי (מגילה ס"ח תתג) לגבי ספירת העומר, שאם פתח בארבעה וסיים בחמשה, כיון שלשיטת הרמב"ם (פ"ז מהלכות תמידין ומוספין הכ"ד) והראב"ה (ס' תקכו) ועוד מצות הספירה בזמן הזה מדאורייתא, הברכה נגררת אחר המצוה וחוזר לברך. על כל פנים אם נאמר שספק עשה דוחה ספק לא תעשה, בלאו הכי אין ראייה שברכה לבטלה מדרבנן, כי גם אם היא מדאורייתא, ספק קריאת שמע וברכותיה ידחה ספק ברכה לבטלה, ומשמע מדברי תוס' שרק עשה ודאי דוחה לא תעשה, אבל ספק עשה אינו דוחה ספק לא תעשה. ואם נאמר שגם הרמב"ם מודה שספק עשה אינו דוחה ספק לא תעשה, הדרא קושיא לדוכתא, מדוע ספק ברכות המזון דוחה ספק ברכה לבטלה.

מספק! חזרתי להסביר לו, אבל למה קבעו, מה זה שונה מדין נתערבו הדמים? אבל הוא אמר, זכותם לקבוע לברך! התעקש להצדיק את רבי עקיבא איגר, אבל לכאורה זו הערה נכונה.

6 מרן זצ"ל הרים את הרמה של הבעלי בתים, והסביר להם מושגים בהלכה, מה זה פסיק רישיה, מלאכה שאינה צריכה לגופה, דבר שאינן מתכווין, כל בעל בית משכונת הבוכרים ידע להסביר מושגים אלה, וגם היושבים כאן ב"ה כולם שומעים את המושגים הללו ויודעים [פעם אמר לי חכם שלום שצריך להרים את הרמה של הבעלי בתים ולא לחבר להם ילקוט יוסף. ואמרת לי אדרבה אנחנו הרמנו את הרמה שלהם במקורות שיש בילקוט יוסף...].

7 ביום חמישי האחרון היה לנו דיון קשה מאד עם הדיינים, אשה אחת פרוצה עזבה את בעלה והלכה עם איש אחר, והביאה שני ילדים, עזבה אותו והלכה עם עוד אחד, והביאה עוד שני ילדים, והם ארבעה ממזרים. היה צריך לבדוק מי עדי הקידושין שלה, והתברר שאחד מהם פרוץ בעריות בצורה נוראה, פעם ראו אותו מחלון ביתו בשבת מדליק ומכבה את החשמל, ומישהו אמר אולי זה שעון שבת או הפסקת חשמל, אבל בלאו הכי הוברר שהוא רשע, לא סתם הוא נמצא בבית הסוהר... והפקענו את הקידושין ופסקנו להתיר אותם, כי עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה.

מרן זצ"ל מסר את נפשו על הדברים הללו, סיפרתי כמה פעמים, מייד כשנבחרתי לרב ראשי לישראל, באתי לביתו של מרן, והרב נישק אותי וכולו היה מרוגש, הושיב אותי לידו ואמר: תרחם על העגונות! תרחם על הממזרים! תחשוב על כל אחד כאילו הוא הבן שלך, כאילו היא הבת שלך! ואנחנו משתדלים כמה שאפשר. היה אצלי תיק מעניין, אברך חרדי שהיה מלמד בתלמוד תורה בירושלים, בית הדין חייב אותו לתת גט, אבל הוא לא רצה להתחייב במזונות בשביל הילד, וברך

ספק דאורייתא לחומרא מדרבנן

יא. צריך ליישב באופן אחר. נחלקו הראשונים האם ספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא לחומרא, או מדרבנן לחומרא, דהיינו כאשר התורה אסרה חזיר, נבלה וטרפה, דג טמא וכיוצא בזה, האם אסרה גם את הודאי וגם את הספק, או שאסרה רק את הודאי, ובאו חכמים ואסרו את הספק. הגמרא בקידושין (עג.) דרשה, "לא יבוא ממזר בקהל ה'", ממזר ודאי הוא דלא יבוא, אבל ספק ממזר יבוא, ומעלה עשו חכמים ביוחסין שגם ספק ממזר לא יבוא. ומכאן למד הרמב"ם (פ"ט מהלכות טומאת מת ה"ב) בנין אב לכל התורה כולה, שהתורה שאסרה דיברה על ודאי, אבל במקום ספק חכמים החמירו, וספק דאורייתא לחומרא מדרבנן לחומרא. וכן דעת הר"ף (שבת קלו: וקידושין ה: ופסחים לט:) והרא"ש (קידושין ה:), הריטב"א (ר"ה לד:), הראב"ד (פ"י מהל' כלאים הכ"ז), רבי דוד בונפ"ד (פסחים י:). ועוד.

ספק דאורייתא לחומרא מהתורה

יב. לעומת זאת אפשר לומר שלדעת רוב הראשונים ספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא לחומרא, ומהם רב אחאי גאון (ויקרא שאילתא ח), רש"י (יומא סד. ד"ה יקריבו, וקידושין עג. ד"ה ואביעית, ועוד), תוספות (כתובות נא ס"ב ד"ה אונס), הרשב"א (קידושין עג.), הר"ן (בתשובה סימן נא, ובפ"ק דקידושין ד"טו ע"ב מפני הר"ף ד"ה גרסין), הרמב"ן (תורת האדם עניני אגונות ואבל דף סט, ועוד) ועוד. וראייתם מדין אשם תלוי, שמי שיש לו ספק אם עשה עבירה, מביא קרבן אשם תלוי, ואם מהתורה לא מביאים קרבן על ספק איך מכניס חולין לעזרה? אלא ודאי שאשם תלוי הוא מהתורה, והתורה אסרה לא רק את הודאי אלא גם את הספק, שספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא לחומרא. וכן לגבי סוטה ברשות היחיד שלמרות שיש ספק מביאה מנחת סוטה ושותה מהמים המאורים, ומשמע שספק דאורייתא לחומרא מדאורייתא. ומחלוקת הראשונים היא האם לומדים לכל התורה ממזמור, או מאשם תלוי וסוטה. להלכה אנחנו הולכים אחר שלשת עמודי ההוראה - הר"ף, הרמב"ם והרא"ש - שספק דאורייתא לחומרא מדרבנן.

דבר שבמניין

יג. כשהיינו צעירים למדנו בישיבה של אשכנזים, לא היה מבחר של ישיבות ספרדיות, ואחד הרבנים - לא אומר את שמו - עשה צחוק ממרן זצ"ל, צריך לדון אותו לכף זכות שלא הכיר את מרן, כי זימנו בשנת תשל"א או תשל"ב מרן לא היה מוכר הרבה, ובפרט בבני ברק לא הכירו, אבל בירושלים הכירו, הרב מטעפליק, הגאון מטשיבין, הרב אפשטיין, אפילו רבי עמרם בלוי הכיר את מרן אישית, אבל הרבה לא הכירו, ואותו רב נתן שיעור כללי - שיעור לכל בני הישיבה - ואני יושב בין התלמידים, ואמר: בואו תראו מה עושה הרב עובדיה ביביע אומר, מוצא עשרה פוסקים שהתירו, ואחד עשר פוסקים שאסרו,

ונעלם במשך שש או שבע שנים, ועיגן את אשתו. היא שכרה חברת בילוש שיחפשו את בעלה, אבל הוא נעלם כאילו בלעה אותו האדמה. ביום ראשון אחד בבוקר הגיעו אצלי לבית הדין, והבעל עם אזיקים על הידיים, הוא אברך ספרדי שלנו, והוא צדיקה עם מטפחת, לא עם פאה נכרית... עמדה בצד וביקשה לקבל גט. אנחנו בבית הדין יכולים לאשר מאסר לעשר שנים, תזיהרנו... אמרו לי: הרב, תחתום על מאסר. יכולתי לחתום ולשלוח אותו. אבל עמד לנגד עיני מה שמרן זצ"ל ציווה אותי: תחשוב על כל אחד כאילו הוא הבן שלך או הבת שלך. היו אתו כעשרה שוטרים, אין לכם מה לעשות? לכו תשגיחו ברחובות... אמרתי להם: תצאו כולם החוצה, ונשאר אתו רק שוטר אחד כדי שלא יברח... שאלתי את הבעל: למה אתה לא רוצה לתת גט? אמר, היא רוצה ממני ששים אלף שקל. אמרתי לו: כמה אחים יש לך? ששה אחים. אמרתי לו: שכל אחד יתן לך עשר אלף שקל. מאיפה יש להם, הם אברכים! תגיד להם שאני אמרתי. בית הדין עשו הפסקה, ובינתים הרים טלפונים לאחים שלו, וכל ששת האחים הסכימו לתת לו עשר אלף שקל, ועשינו הסכם על המזונות כמה שפחות, ונתן גט. הוציאו לו את האזיקים, וברך כמו ציפור דור... האשה חזרה לבית הדין וסיפרה לכלם סיפור מדהים: אני שש שנים מחפשת אותו, ביום ששי אחר הצהריים הלכתי לקברו של מרן זצ"ל, ובכיתי ואמרתי: אתה אביהם של עגונות, בעלי נעלם מהאופק, תמצא לי אותו! ובכתה ובכתה. בשבת בצהריים הלכה ברגל לכותל המערבי, את מי היא רואה שם? את בעלה! שש שנים לא מצאו אותו! רצה בשקט למשטרת הכותל: יש לי צו מעצר נגדו, תתפסו אותו עד שאביא את הצו מהבית. תפסו אותו, אסרו לשים אותו בבית הסוהר בשבת, זה צידה בשבת... רצה והביאה את הצו. ובאותו יום ראשון בבוקר הגיעו אלי לבית הדין. היא אמרה: אני לא האמנתי שביום ששי אבכה על הקבר של מרן, וכבר ביום ראשון ישלח את הבן שלו לפטור אותי מהעגונות! אנחנו משתדלים כמה שאפשר במסגרת ההלכה כמובן.

ואומר: יש לנו רוב! נוסע לקהיר, ובגניזה הקהירית - הרי בית הדין של הרב שהיה אב"ד במצרים, היה בסמוך לגניזה הקהירית - מוצא עוד פוסק שמתיר, ונהיו אחד עשר נגד אחד עשר, מה עושים? נוסעים לרומא ומוצאים שם עוד פוסק שמתיר, והנה יש לנו שנים עשר נגד אחד עשר, והולכים אחרי הרוב להתיר!... אותנו רב תיאר את זה יפה, וכולם צחקו... עשה ממון חוכא ואטלולא, כאילו מרן "מונה מספר לכוכבים". אני שתקתי, מה אני יכול לדבר, אם אדבר יוציאו אותי מהישיבה... אחר כך אמרתי לבחורים בחדר האוכל, אני לא מאשים אתכם, אתם לא מכירים את הרב, אם היה לומד תשובה אחת ביביע אומר היה מבין שאין דבר כזה, יש מקום אחד ביביע אומר (ח"ב חאו"ח סי' כא) שהרב מנה שלושים ראשונים הסוברים כרבינו תם, כדי להראות את החשיבות להחמיר כרבינו תם, אבל מעולם לא הכריע הלכה בגלל שיש שנים עשר פוסקים נגד אחד עשר, תמיד פסק על פי הכללים המסורים לנו מדור לדור. אותו רב במשך השנים הכיר את מרן, למד יביע אומר ובודאי שינה דעתו. וגם כאן מרן זצ"ל (טהרת הבית ח"ב מהדו"ח עמ' רמז והלאה, ועוד) פסק כשלושת עמודי ההוראה שספק דאורייתא לחומרא מדרבנן, נגד רוב הראשונים, וכמו שכתב מרן הבית יוסף בהקדמתו שהולכים אחר עמודי ההוראה נגד רוב הראשונים.

מאי נפקא מינה

יד. הגאון רבי אליהו ישראל - היה לפני כ-250 שנה, צאצא לאבות בתי הדין בירושלים - בשו"ת קול אליהו (חידו"ח סי' יז) כתב דבר פלא, שאין שום נפקא מינה אם ספק דאורייתא לחומרא מהתורה או מדרבנן. וכך העתיקו רבי עבדאללה סומך בספרו זבחי צדק (סימן קי כללי ס"ס אות כז) והכפ החיים (סימן קי כללי ס"ס אות א), מי שלא מעיין חושב שאין נפקא מינה, כי בכל מקרה צריכים להחמיר, אבל האמת שיש נפקא מינה, למשל, מי שאכל ושבע וספק בירך ברכת המזון, וחבירו אכל ושבע וודאי לא בירך, וכואב לו הראש ומבקש ממנו שיוציא אותו ידי חובה, אם המסופק חייב להחמיר מדרבנן, אינו יכול להוציא ידי חובה את המחויב דאורייתא, אבל אם נאמר שגם המסופק חייב מדרבנן, יכול להוציא את חבירו. עוד נפקא מינה, מי שנדר שלא יהיה בעיר בשבת, האם כשמוגיע בין השמשות - ספק יום ספק לילה - כבר חל הנדר ואפשר לעשות התרה, או שהנדר עדיין לא חל ואינו יכול להתירו, שהרי מתירים נדרים בשבת אם הם לצורך השבת (ש"ע ר"ס שמא), הר"ן בתשובה (סימן נא) כתב שזה תלוי אם ספק דאורייתא לחומרא מהתורה או מדרבנן. עוד נפקא מינה, אחת משבע מצוות בני נח שלא לאכול אבר מן החי, והשאלה במי שיש לו חתיכה שהיא ספק אבר מן החי, כגון ששחט בהמה, ועוד לפני שברור שיצאה נשמתה, לקח חתיכת בשר וצלה על האש, האם יוכל למסור אותה לבן נח? אם ספק דאורייתא לחומרא מהתורה, גם בן נח חייב להחמיר ולא לאכול את החתיכה, ואם ספק דאורייתא לחומרא מדרבנן, חכמים אסרו ספק רק על ישראל, אבל על בן נח לא אסרו.

כל נפקא מינה 10 ש"י!

טו. לפני כשלושים שנה עשינו 'קעמפ' בישיבה, היינו נוסעים לגולן, והבחורים לומדים כמה שעות ביום, ומטיילים, "משוט בארץ ומהתהלך בה" (איוב א, ז). רציני להעסיק את הבחורים בלימוד, כדי שבאוטובוס לא יסתכלו בחלונות ויראו מראות נגעים, לקחתי את הרמקול ואמרתי להם: רבותי, הקול אליהו כתב שאין נפקא מינה אם ספק דאורייתא לחומרא מהתורה או מדרבנן, והאמת היא שיש הרבה נפקא מינה, מי שיאמר נפקא מינה יקבל ממני עשרה שקלים, זה היה אז הרבה כסף... הם היו בחורים טובים שיושבים ולומדים, והקיפו את הש"ס, וכל אחד התחיל להעביר בראשו את הסוגיות ואמר: הרב, יש נפקא מינה כזאת. יפה מאוד! רשמתי אצלי, והגענו ל-35 נפקא מינה.

כשחזרנו לירושלים באתי למרן שמח וסיפרתי לו: אבא, דיברנו עם הבחורים והגענו ל-35 נפקא מינה! הסתכל עלי הרב: מה אתה מתלהב, אני בבחורותי הגעתי למה נפקא מינה!... ואכן יש מאה נפקא מינה, הובאו בספר עין יצחק ח"ב (עמ' סח והלאה). תמוה מאוד מה שכתבו הקול אליהו והזבחי צדק והכפ החיים שאין נפקא מינה, מי שיכול ליישב שיכתוב לי.

ספק ספיקא בזמננו

טז. עוד נפקא מינה אם ספק דאורייתא לחומרא מהתורה או מדרבנן, כאשר יש ספק ספיקא באיסור דאורייתא, אם במקום ספק התורה אמרה להקל, הספק השני נהיה ספק בדרבנן והולכים לקולא, אבל אם במקום ספק התורה אמרה להחמיר, גם הספק השני הוא בדאורייתא והולכים לחומרא.

חברותא עם ראש הישיבה

יז. בצעירותי כשהייתי כבן 17 או 18 למדתי חברותא עם ראש הישיבה שהיה גאון גדול אשכנזי, האשכנזים מכבדים יחוס... ופעם כשלמדנו מסכת כתובות (טז) על ענייני ספק ספיקא, הבאתי לו דוגמאות של היתרים שהרב התיר ביביע אומר על פי ספק ספיקא, והוא התפלא: אבל עושה ספק ספיקא מדעתו?! הביא שלחן ערוך יורה דעה גדול, בחור צעיר לא רגיל לראות ספר כזה גדול... אמר לי: תראה, הש"ך (ס"ס קי בכללי הספק ספיקא כלל לו) - היה ענק בתורה ונפטר בגיל 41 - כותב שלא עושים ספק ספיקא מדעתו, וזלת מה שכתוב בתלמוד ובפוסקים.

תרי רובי

יח. במלחמת יום הכיפורים היו שני מטוסים שעברו מעל תעלות סואץ, אסרו לטוס לבד, כך החוק אומר ובג"ץ מאשר... הראשון קיבל טיל קרקע מהמצרים ונפל לתוך התעלה, והשני עשה פרסה וחזר, ודיווח בקשר שהראשון קיבל טיל ונפל. שאלו אותו: ראית מצנח? לא. אחרי המלחמה מרן זצ"ל הקים בית דין לעגונות, ובאה אשת הטייס הראשון ובקשה היתר בדמעות, על העגונות אמר שלמה ראיתי דמעת העשוקים ואין להם מנחם (שו"ת הב"ח החדשות ס"ס סד), אבל אולי בעלה נשאר חי ולקחו אותו להיות עבד לעולם באיזה כפר במצרים. מרן זצ"ל (בי"א ח"ו חאה"ע סי' ד) התיר אותה על פי ספק ספיקא, ספק שמא נהרג למעלה על ידי הטיל, ושמא נפל למים וטבע שם, וזהו "תרי רובי", הרוב נהרגים על ידי הטיל והרוב טובעים במים שאין להם סוף.

מגלה למרן את אמריקה

יט. הייתי בחור צעיר ואמרתי לראש הישיבה, מדברי החיד"א (בברכי יוסף סימן קפ"ד) מוכח שעושים ספק ספיקא מדעתו, וכשאלך לבית בתל אביב אשאל את הרב לטעמו. כשחזרתי הביתה שאלתי את מרן: איך אתה עושה ספק ספיקא על ימין ועל שמאל, הרי הש"ך כתב שלא עושים ספק ספיקא מדעתו. אמר לי מרן: ידעתי את דברי הש"ך, מה אתה מגלה לי את אמריקה?!... טוב, אתה ידעת, אבל מה אענה לראש הישיבה?... מרן הוציא לי ספר כרתי ופלתי להגאון רבי יהונתן אייבשיץ (סוף קונטרס בית הספק ד"ה הש"ך), ושם כתב: הנה הרב ש"ך - השפתי כהן, לא מבני ברק... - נעל בפנינו דלתות הספק ספיקא, כי הלך לטעמו שספק דאורייתא לחומרא מהתורה, אבל לדין נדקטינן ספק דאורייתא לחומרא מדרבנן, עבדינן שפיר ספק ספיקא. והראה לי שכן כתבו החוות דעת (בסוף כללי הספק ספיקא) להגאון מליסא, שו"ת בית יצחק שמלקיס (שער הספיקות ס"ס כא) - ספר עצום ורב באותיות קטנות, הפני יהושע (פסחים י) ועוד. למחרת הלכתי ללשכה של הרבנות הראשית, אצל מרן לא היתה מכונת צילום, רק אצל הרב האשכנזי... צילמתי שם את הספרים וכשחזרתי לישיבה ביום ראשון הראיתי לראש הישיבה, והוא התפעל מאוד ואמר: לא ידעתי.

לתרומה

בביט:
0546888382

העברה בנקאית:
מזרחי טפחות.
סניף: 523 מ.ח. 225485

נדרים פלוס:
חזון עובדיה בנשר.
לשונית, עלון השיעור השבועי.

בטלפון:
0506730831

'באחד באדר' משמיעין על השקלים'

עלון השיעור השבועי בקשיים לכלליים

השנה את מעות "זכר למחצית השקל" ונתנים לעלון "השיעור השבועי".
וזכים לקיים בהידור גם מחצית השקל וגם זיכוי הרבים
של הפצת השיעור הגדול בתבל.

לפי פסיקת מרן הראשון שליט"א שווי זכר למחצית השקל: 25 ₪ לנפש



נהנת? היה שותף בהוראת קבע או בתרומה חד פעמית להוצאת הגיליון!!!

1. הפקדה לחשבון בנק: מזרחי טפחות סניף: 523 מ.ח. 225485 ע"ש עמותת חזון עובדיה בנשר.

2. העברה בביט 0546888382 ולצ"ע: עבור "השיעור השבועי". 3. קישור דיגיטלי מאובטח להו"ק:

https://nedar.im/7004246 ולצ"ע: עבור "השיעור השבועי".

Super Market

2000 מעיין

הסל המשתלם

בחסות: